

Ardahan Ağzlarında Kullanılan Bazı Sözcükler Üzerine *On Some Words Used in Ardahan Dialects*

Ümit Özgür DEMİRCİ*
Aysun SOYER**

Özet

Bir ülkedeki yöresel konuşma farklılıklarına ağız denilmektedir, ağızlar edebî dilde olmayan ya da zamanla kullanımdan düşmüş kelimeleri saklamaktadırlar, bu sebepten dolayıdır ki Anadolu ağzlarında çok sayıda arkaik ya da Oğuzca dışı kelime veya özellik bulunmaktadır. Ardahan ili özel coğrafi konumu sebebiyle Orta Asya'dan Anadolu'ya giriş kapısıdır; kitleler hâlinde göç eden Türk boylarının bir kısmı bu bölgeye yerleşmiş, bir kısmı da Anadolu içlerine gitmiştir. Bölgede kalan Türk boyları birbirleri ile kaynaşmış, bu kaynaşmanın sonucunda bölgenin ağzlarında oldukça fazla miktarda kültürel tabakalaşma oluşmuştur. Ardahan yöresinde Türkçenin birbirinden farklı birkaç ağzının ortak anlaşma aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir; Ardahan yöresiyle ilgili alt ağız gruplarının belirlenmesi bu bölgenin önemini ortaya koymuştur. Çalışmamızda bölgede kullanılan bazı kelimeler ele alınarak, değerlendirilmiş, kelimelerin tarihî ve bulunabildiği kadarıyla da çağdaş lehçelerdeki seyirleri art zamanlı ve eş zamanlı incelenmiştir. Bu incelemeler ışığında da kelimelerin Ardahan ağzlarında tespit edilen şekilleriyle art ve eş zamanlı şekilleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ardahan ağzları, arkaik, eş zaman, art zaman, Oğuz ve Kıpçak boyları.

Abstract

The regional speech differences in a country are called dialect. Dialects hide words never used in the literary language or have disappeared over time. Therefore, there are many archaic or non-Oghuz words or features in Anatolian dialects. Ardahan province is the entrance gate from Central Asia to Anatolia due

---

* Dr. Öğr. Üyesi Düzce Üniversitesi, Türk dili ve Edebiyatı Bölümü, umitdemirci41@gmail.com, ORCID ID: 2011 0401 2018 0216.

** Düzce Üniversitesi Türk Dili Doktora Öğrencisi, aysunsoyer.as@gmail.com, ORCID ID: 0000 0002 9638 8315.

to its unique geographical location. Some of the Turkish tribes migrated to Anatolia in masses preferred to settle in Ardahan region, and some continued to go to the inner regions of Anatolia. The Turkish tribes remaining in the region have fused over time due to which intense cultural stratification has occurred in the region's dialects. As a result, several different Turkish dialects are used to agree in the Ardahan region that determining the sub-dialect groups related to the Ardahan region has revealed the importance. This study examines some words used in the dialects in the region and evaluates their historical backgrounds and contemporary situations. In the light of investigations, this study aims to evaluate the diachronic and synchronic forms of the words in the Ardahan dialects.

Keywords: Ardahan dialects, archaic, synchronicity, back time, Oğuz and Kıpçak tribes.

Dilin tarihî seyri içerisinde, konuşma dilindeki bütün kelimeler yazı diline geçmediği gibi yazı dilindeki bazı kelimeler de zaman içerisinde kullanımdan düşerek, unutulurlar; ancak ağızlarda, yazı diline geçmeyen ya da edebî dilde kullanımdan düşen bazı kelimeler uzun müddet varlığını korumaktadır. Ağızlarda/dilde daha eski dönemlerin donmuş biçimlerine arkaik (eskicil) sözcük adı verilir. Anadolu ağızlarında arkaik kelimelerin dışında çok sayıda kelimedede Oğuzca dışı özelliklere de rastlamak mümkündür. Örneğin bugün Bolu, Düzce ağızlarında görülen *suvar*- “hayvanlara su vermek” anlamındaki kullanım, Eski Türkçe ve tarihî lehçelerde *suw* biçiminde görülen sözcüğün, arkaik olarak Anadolu ağızlarında yaşadığını bize gösteren somut örneklerden biridir. Bundan dolayı Anadolu ağızları oldukça fazla önem arz etmektedir. Bu amaçla yapılan gerek ağız çalışmaları gerekse halk ağzından derlenen folklorik malzeme Türk dili tarihi açısından çok önemlidir.

Türkiye’deki ağız araştırmaları ile ilgili ilk yayın “V.A Maksimov tarafından yapılmıştır. Bu çalışma 1867 yılında St. Petersburg’da basılmış olan *Opit izsledovanija tyurskich dialektov v Chudave digare-i Karamanii* adlı yayındır. Bunu J. Thury, I. Konos, M. Hartmann, K. Foy, V. Pisarev, L. Bonelli F. Giese, F. Vincze’nin çalışmaları takip etmiştir.” (Adıgüzel, 2013, s. 389). Bu çalışmaları Ahmet Caferoğlu önderliğinde yapılan çalışmalar izlemiştir. “Caferoğlu’ndan sonra Zeynep Korkmaz’ın Anadolu ağızları üzerinde önemli ve yararlı çalışmaları bulunmaktadır. Korkmaz’ın çalışmaları daha metodik ve geliştirilmiş sistemle yapılmıştır. 1970’li yıllardan sonra Anadolu ağızları araştırmaları hem nitelik hem de nicelik bakımında çok önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Sadettin Buluç, Selahattin Olcay, Turgut Günay, Ahmet B. Ercilasun, Tuncer Gülensoy, Hamza Zülfikar, Efrasiyap Gemalmaz, Ahmet Buran, Nuri Yüce, Mehmet Dursun Erdem, Peki Küçüker, Ahmet Günşen, Sadi H. Nakiboğlu, Ayşe Kılıç, Hülya Pilâncı, Mukim

Sağır, Leyla Karahan, Nurettin Demir, Erdoğan Boz, Ali Akar, Zikri Turan, Muharrem Öçalın vb... (Adıgüzel, 2013, s. 389) araştırmacı bilim adamlarımız hem yaptıkları çalışmalar ile hem de hazırlattıkları tezler ile Anadolu ve Rumeli ağızlarının fonetik ve morfolojik özellikleri ve kelime dağarcığının derlenmesine katkı vermişlerdir.¹

Anadolu'nun Orta Asya'ya açılan kapısı konumundaki Ardahan ve Kars illeri Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türk boylarına geçit konumunda olduğu için kültürel katmanlaşmanın en çok olduğu illerimizdendir. Bu özel konumdan dolayı Ardahan ve Kars ili ağızları üzerine yapılan veya yapılacak olan her çalışma Türk dili açısından çok önemlidir.

1) Ardahan ilinin coğrafi konumu: "Anadolu'nun kuzeydoğusunda yer alan Ardahan, kuzeyinde Acaristan Özerk Cumhuriyeti, kuzeydoğusunda Gürcistan ve kısmen de Ermenistan, güneydoğu ve güneyinde Kars, güneybatısında Erzurum ve batıda da Artvin illeri ile çevrilidir."²

2) Ardahan ilinin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı: TÜİK'in 2020 yılı verilerine göre yüzölçümü 5.156 m² olan Ardahan ilinde toplam nüfus 96.508, kilometre kareye düşen kişi sayısı ise 19'dur.³ "Ardahan iline ait nüfus yapısı incelendiğinde, nüfusun büyük çoğunluğunun kırsal kesimde yaşadığı gözlemlenmektedir. Ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayalı olması ve göç olgusu nedeniyle Ardahan, son nüfus sayımlarında negatif bir büyüme sergilemiştir. Ardahan genelinde gerçekleşen göçün büyük çoğunluğunu çalışma çağındaki bireyler oluşturmaktadır." (Topçuoğlu vd., 2016, s. 133).

Uzun yıllar Orta Asya'daki tarihî ve siyasi olayların sonuçları, Ardahan ve Kars illerinin demografik yapısını belirlemiştir. 11. yüzyılda başlayan Türk boylarının göçleri, 13 ve 14. yüzyıllarda daha da artarak devam etmiş; nihayet 15 ve 16. yüzyıllarda umumiyetle tamamlanmıştır. 1639 yılındaki *Kasr-ı Şirin* anlaşması ile çizilen sınırlar, özellikle 19. yüzyılda artan Rus ve Ermeni baskıları ile sınırın diğer kısmında kalan, özellikle de Ahıska bölgesinde kalan Türklerin bu bölgeye gelip

---

¹Anadolu ağızları üzerine gerek yüksek lisans gerekse doktora tezi olarak çok sayıda araştırmacımızın birbirinden değerli çalışmaları vardır; burada hepsinin isimlerini veremeyeceğimiz için belli başlı araştırmacılarımız verilmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: Buran 2011, Adıgüzel 2013; Güneş 2012.

² <http://www.ardahan.gov.tr/> adresinden alınmıştır, Erişim Tarihi: 25.12.2020.

³ www.tuik.gov.tr adresinden alınmıştır, Erişim Tarihi: 27.12.2020.

yerleşmesi ile nihayete erişmiştir. Kaçakaçlık⁴ sonucunda Ahıska bölgesinden çoğunluğunu Oğuz ve Kıpçakların oluşturduğu çok sayıda Türk boyu Ardahan ve Kars bölgesine gelerek yerleştiler.⁵ Böylece göçler tamamlanmış, bugünkü Ardahan ve Kars illerinin etnik yapısı oluşmuştur.⁶

2. Ardahan ilinin diyalektolojik yapısı:

2.1. Ardahan-Posof yerli ağızları:

Ardahan merkez ve merkez köyleri, Hanak, Posof merkez, Çıldır'ın Kurtkale bölgesindeki pek çok köy ile Çıldır-Ardahan karayolu üzerine yerleşmiş halk, kendisini 'yerli' olarak adlandırır. Ardahan ve Kars bölgesindeki Terekeme Türkleri bu "yerli" olarak adlandırılan halka "gagavan, çinçavat" isimlerini vermişlerdir (Ercilasun, 1983, s. 32).

Bölgede "yerli" olarak adlandırılan halkı Ahmet Bican Ercilasun "Bu "yerli" halk daha Türk akınlarının başladığı 11. yüzyılda akıncı olarak bu bölgeye gelip yerleşen Kıpçak boylarının torunlarıdır. Bu dönemde Kıpçaklarla birlikte bölgeye gelip yerleşen Hazar ve Sabir Türklerini de içlerinde eritmişlerdir. Özellikle Rusya'nın Azerbaycan ve Ahıska bölgesindeki baskı ve mezalimi sonucunda 19. yüzyılda bölgeye çok sayıda Oğuz boyu da gelerek, Kıpçaklarla karışmış ve bugünkü "yerli" olarak adlandırılan halkları oluşturmuştur" (Ercilasun, 1983, s. 32, 33).

Ardahan İli Ağızlarının Ses ve Şekil Özellikleri adlı eserde "Ardahan yöresine ilk gelen ve bugüne kadar varlığını koruyan Oğuz boyları ve bu zamana kadar Oğuz toplulukları ile iç içe yaşayan diğer etnik grupların konuşma biçimlerinin olduğu ağız grubu, bu ağız konuşan topluluklar büyük çoğunlukla Oğuz ve Türkmenlere, ikinci olarak Kıpçaklara, daha az oranda Türkleşmiş diğer etnik gruplara dayanmaktadır" denmektedir (Tosun, 2016, s. 9).

Sonuçta Ardahan yerli ağızları ile ilgili şunu söyleyebiliriz ki, bu ağızları konuşanlar umumiyetle Oğuz ve Kıpçak boylarının torunlarıdır.⁷

⁴ Ahıska bölgesinde artan Rus-Ermeni baskı ve Türklere yapılan mezalim ve işkencelerin sonucunda Ahıska bölgesinden Ardahan ve Kars bölgesine olan göçün adı, Ardahan yerli ağızlarında *kaçakaçlık*, Terekeme ve Türkmen ağızlarında *kaçakaçlık* olarak adlandırılmaktadır.

⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: Kırzioğlu Kars III Özel sayı, s. 39; Ercilasun, 1983, s. 30-32.

⁶ Makalenin konusu Ardahan ili olmasına rağmen, bölgenin tarihî, sosyal ve demografik yapılanmasına etki eden olaylar, hem Ardahan'ı hem de Kars'ı aynı zamanda ve aynı biçimde etkilediği için Ardahan ve Kars beraber verilmiştir.

⁷ Ardahan'da yaşayan Oğuz boyları bazı ilçe, köy veya mahallelere kendi boylarının isimlerini vermişlerdir. Örneğin "Hanak" ilçesinin ismi Oğuzların "Kınık" boyunun adıdır, *kınık* > *kanak* > *hanak* değişimi ile oluşmuştur. Yine Hanak ilçesinin Atalar Mahallesi de ismini "Kınık" boyunun "Atalar" boyundan almaktadır.

2.2. Türkmen ağızı

Bölgede Türkmen terimi, yöredeki Alevî-Bektaşî halkları ifade etmek için kullanılmıştır. Türkmenler Damal ilçesinin tamamı ile Hanak ilçesine bağlı Saskara (Koyunpınar), Piklop (İncedere), Fayatlı (Çiçeklidağ), Daneden (Serinkuyu), Verena Nakala (Çavdarlı) ve Çat köylerinde yaşamaktadırlar. Bu bölgedeki Türkmenler, Maraşaltı denilen yer (Gaziantep ile Kahraman Maraş arasında bir yer) ve Çorum'dan gelmişlerdir. Ardahan Türkmenlerinin en önemli özelliği buradaki yerli halka çok fazla karışmadığı için ağız özelliklerini umumiyetle muhafaza etmiş olmalarıdır. Ardahan Türkmen ağızları Orta Anadolu ağızları ile benzerlik göstermektedir; özellikle *k* ve *g* yanındaki *ö,ü* vokallerinin yarı ya da tam kalınlaşması, Ardahan ilindeki diğer ağızlarda görülmez (Ercilasun, 1983, s. 35-40; Erbaşı, 2019, s. 1-4; Tosun, 2016, s. 9)⁸

2.3. Terekeme ağızları:

Ardahan ilinde kendilerini Terekeme olarak adlandıran etnik grubun konuşma biçimine Terekeme ağızları adı verilmektedir. Terekemelerin kökeni ile ilgili Ercilasun; "Karapapak ve Terekeme tabirleri çoğu defa aynı topluluğu ifade etmek için kullanılmıştır; ancak araştırmalarımız sonucunda bu iki tabirin bazı küçük farklar taşıdığını gördük, Karapapak tabiri; Kars'a geliş tarihi çok eski olan (1828'den sonra), eskiden beri yerleşik bulunan Çıldır kaza ve köylerindeki halk için kullanılmaktadır; Terekeme tabiri ise, 1921'den sonra Kars'a gelerek daha çok merkez köyleri ile Selim, Sarıkamış, Göle, Arpaçay ve köylerine yerleşen ve yakın zamana kadar göçebe olan halkları ifade eder (Ercilasun, 1983, s. 41).

3) Çalışmanın amacı:

Kendi ağız bölgem olması itibarıyla Ardahan ağızlarında tespit ettiğim arkaik veya Oğuzca dışı kelimeler ile sadece bu bölgede tespit edilen bazı yerel kelimeleri ortaya koymak, Anadolu ağızları, Ardahan ili ağızları üzerine yapılacak çalışmalar ile Türk diline katkı sağlamak amaçlanmıştır.

4) Metot:

Benim Ardahan, Hanak ilçesinde yerli ağızlarından derlemiş olduğum kelimelerin, Ardahan ağızlarındaki transkripsiyonu, anlamları, kökenleri ve bulunabildiği kadarıyla tarihî lehçelerdeki seyri, Tarama ve Derleme sözlüklerindeki biçim ve anlamları verilmeye çalışılmıştır. Yine Ardahan

---

⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: Ercilasun, 1983, s. 35-40; Erbaşı, 2019, s. 1-4; Tosun, 2016, s. 6-9.

ağızlarındaki bazı sözcük veya kullanımların, Kars ağızlarındaki kullanımı da verilmiştir.

badah ver- “çelme takmak” Ardahan yerli ağızlarında *badah ver-* “çelme takmak”, Arpaçay, Çıldır ağızlarında *badah/badag at-* “çelme tak-” biçimlerinde kullanılan *badah* sözcüğü, **ba-g+da-g* biçiminden /g/fiilden isim yapan yapım ekinin düşürülmesi ile oluşmuştur. *bağda-* fiili tarihî lehçelerde “çelme takmak” anlamı ile bulunmaktadır (EDPT 313a).

Anadolu ağızlarında:

badah/h “çelme, güreşte bacak atma” (DS 459; TDK Derleme Sözlüğü, ağa giriş tarihi: 01.01.2021).

badah sözcüğünün türediği *bagda-* fiil gövdesinden türetilmiş sözcüklerin tarihî lehçeler, Tarama ve Derleme sözlüklerindeki görünüşleri şöyledir:

bağda “güreşçi çelmesi” “Güreşçilerin fünûndan bir fen ve sanata denir ki ayağını hasmın ayağına basıp yıkar; beyinlerinde *sarma* ve *bağda* dahi derler (TS 365). Anadolu ağızlarında *bagda* “çelme, güreşte bacak atma” (DS 476).

bağda ur- “güreşte sarmaya almak, çelme takmak” (TS 366).

bağda < *ba-ğ+da-g* > sondaki *g* morfeminin düşmesi ile, tıpkı *boyag* > *boya* örneklerinde olduğu gibi. ET. ve tarihî lehçelerde *bagda*~ *bağda* biçimi taranan kaynaklarda tespit edilemedi. Kelime sonlarındaki *g*'lerin Batı Türkçesinde kurallı olarak düşürüldüğünü göz önüne alırsak, *bagdag* > *bada* biçiminin Batı Türkçesine has bir özellik olduğunu söyleyebiliriz.

bağdala- < *ba-ğ+da+la-* “güreşte çelme takmak” (TS 365)

Batı Türkçesindeki *bagda* “güreşçi çelmesi” ismine +*la-* isimden fiil yapan yapım ekinin getirilmesi ile oluşmuş. Anadolu ağızlarında da *bağdala-* “güreşte çelme atmak” (DS 477).

bağdalan- “düşecek gibi olmak, ayağı takılmak” (DS 477).

bağda- “güreşte sarmaya almak, çelme takmak” (TS 365)

Karahanlı lehçesinde *ol anıñ adakın bağdadı* “O, onun ayağına çelme taktı” (DLT III 276).

Sözcük Karahanlı lehçesinden sonra tarihî lehçelerde taranan kaynaklarda tespit edilemedi; Batı Türkçesinde, Tarama ve Derleme sözlüklerinde bulunmaktadır.

bağda- “güreşte sarmaya almak, çelme takmak” (TS 365; DS 477).

bu gez beyrek kızın ince beline girdi bağdadı (Dede XIV 41).

bağdan- “çelme takılmak” (TS 366)

önüne ayak bağdanmış, ayak dolaştırılmış kimesne (Terceman XVI 3, 71).

bağdan- fiili ET. ve tarihî lehçelerde taranan kaynaklarda tespit edilemedi.

bağdat- “güreşte bağdalatmak, bağdalama için emir vermek; bağdalamak” (DLT II 327). Sözcük, Tarama ve Derleme sözlüklerinde tespit edilemedi.

Bugün TT.’de kullanılan *bağdaş* sözcüğü de bu fiil gövdesinden türemiştir. Derleme Sözlüğü’nde *bağdaş* sözcüğü ve kullanımları şöyledir:

bağdaş “bağdaş” (DS 477)

bağdaş kur- “bağdaş kurmak, bağdaş oturmak” (DS 477)

bağdaş dur- “rahat olmak” (DS 477)

Tarama Sözlüğü’nde “benzer, eş” anlamında *bağdaş* sözcüğü de vardır

sağluḥ “soğukluk, kiler, yiyeceklerin korunduğu yer” < *sağuhluḥ* < *soğukluk*; *sağuh* < *soğuk*; sözcük Ardahan ve Kars Terekeme ağızlarında *sayuhluḥ* “soğukluk, kiler, yiyeceklerin korunduğu yer” anlamında bulunmaktadır. *soğuk* Ardahan ağızlarında *soğuk* > *sağuh*, *soğukluk* > *sağuhluḥ*, haploloji ile *sağluḥ*. DS’de *sağluḥ* sözcüğü bulunmamaktadır; ancak DS’de *soğukluk* sözcükleri şu anlamlarda tespit edilmiştir:

soğukluk (I) [sokluk, söklük I, sovukluk] “yemekten sonra içilen hoşaf” (DS 3657)

soğukluk (II) [soğucak, sohluk II, sovukluk I] “semizotu” (DS 3657)

soğukluk (III) “hamam halveti” (DS 3657)

soğukluk (IV) “köy evlerinde yapılan bir çeşit balkon” (DS 3657)

soğukluk (V) “ara bozmak için yapılan muska” (DS 3657)

soğukluk (VI) “acının sönmesi” (DS 3657)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi DS’deki *soğukluk (IV)* “köy evlerinde yapılan balkon” sözcüğü Ardahan yerli ağızlarında *sağluḥ*, Ardahan ve Kars Terekeme ağızlarında *soyuhluḥ* biçiminde bulunmaktadır.

ğorug “(tarım alanı, otlak için) korunan yer” < ET. *korig* < *kori-g* (EDPT 652b). ET.’de *korig* sözcüğü tespit edilemedi, “kale muhafızı” anlamında *korigu* sözcüğü vardır (BK D 41). *korig* sözcüğünü Karahanlı lehçesinde DLT’de *korig* “muhafaza altına alınan yer, korunan yer” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2015, s. 730). Harezmi lehçesinde *korig* “korunan alan” (Kutb 336). Kıpçak lehçesinde *koru* “korunan

alan” (Hou 6 I 27). Çağataycada *koruk* “korunan alan” (Sang 286r). Osmanlıcada *koru* “korunan alan, orman” biçiminde bulunmaktadır.

Çağdaş lehçelerde **TT.** *koru*, **Az.** *ğoruğ*, **Özb.** *kurık*; ayrıca sözcük Türkçeden Moğolcaya da *kori’an* şeklinde geçmiştir (EDPT 652b).

Anadolu ağızlarında *koruğ*, *koruk II* “otunu biçmek için korunan tarla” (DS 2929).

Ardahan yerli ağızlarında *ğoruğ* biçiminde tespit edilen sözcük, Ardahan Terekeme ağızlarında da *ğoruğ* biçimindedir.

Eski Türkçe ve tarihî lehçelerde sözcük sonundaki *g/g̃* sesleri Oğuzcada ya düşer ya da *g/g̃* > *k/k̃*’ye; Doğu Anadolu ağızlarında bazı kelimelerde *k* > *ğ* değişimi ile *ğ*’ye döner. Burada yerli ağızlarında söz sonundaki *g/g̃* sesi önce *k* > *ğ*’ye dönmüşken, Terekeme ağızlarında sözcük sonundaki *g* sesinin korunması Oğuzca dışı bir özelliktir.

gizlenkuki/gizlenguği “saklama” < *giz+le-n-gü+gi*. Ardahan yerli ve Türkmen ağızlarında *gizlenkuki*, Terekeme ağızlarında *gizdenpoç* biçimindedir.

ET’de ve tarihî lehçelerde *gizlenguği* ya da *gizlenkuki/gizlenguği* sözcüğü tespit edilemedi. ET’de ve DLT’de *kizlençü* “saklanmış şey” anlamında sözcük vardır (DLT III 242).

Sözcüğün kökü olan *kiz* sadece Karahanlı lehçesinde “kutu, kap” anlamlarında bulunmaktadır; *kizdeki kin yıpar* “misk kutusu içerisindeki misk” (DLT I 327). Tarihî lehçelerde ve çağdaş lehçelerde bu kökten türemiş *kizle-* > **BT.** *gizle-*; *kizlen-* > **BT** *gizlen-* gibi türevler vardır. *kiz* “kutu, kap” sözcüğüne +*IA*- isimden fiil yapan yapım ekinin getirilmesi ile *gizle-*, *-n-* fiilden fiil eki ile de *gizlen-* “gizlenmek, saklanmak” sözcüğü oluşmuştur; *gizlen-* < **ET.** *kizlen-* biçimindedir. Fiil gövdesine getirilen *-gU* partisip eki ile isim yapılmıştır. *-gU* ekinin yapısı ile ilgili Ramstedt *-gU* < **AAlt.** **ku* < **kuy*; Räsänen *-gU* < **Moğ.** **hu* < *-gl* şeklinde açıklamıştır (Bayraktar 2004: 93). Tarihî lehçelerde Uygur, Karahanlı, Harezmi ve Çağatay lehçesinde *-gU* partisibi sıklıkla kullanılmıştır. EAT., Osm., TT.’de *-gU* partisibi edebî dilde bulunmamaktadır. Ancak Ardahan ağızlarındaki *gizlenkuki* ve *gizlenguği* sözcüklerinde *-gU* partisip eki bulunmaktadır. Partisip eki ile oluşmuş isme, +*ki* aitlik ekinin getirilmesi ile de *gizlenkuki/gizlenguği* biçimleri yapılmıştır.

pıskır- “hapşirmek” < *bis+kır-*

Tarihî lehçelerde taranan eserlerde ilk defa Harezmi lehçesinde Kutb., ME. ve NF’de tespit edildi. *bıskır-* “gülümsemek” (Kutb 667; NF 157/6, ME 144/3).

Tarama Sözlüğü'nde *pıskır-* “hapşirmek” (TS 3196), Derleme Sözlüğü'nde *pıskır-*, *piskir-* “hapşirmek, tıksırmak” (DS 3449, 3463). Ardahan ağızlarında *pıskır-* “hapşirmek” anlamında bulunmaktadır.

yasla- “sözü yineleyerek alay etmek” < *yaŋ+sı-ø+la-* < *yaŋ+sı-ğ+la-*

Çağatay lehçesinde *yaŋsıla-* “birisini taklit etmek, izinden gitmek” (Ünlü, 2013, s. 1229). Tarama Sözlüğü'nde *yaŋsıla-* “taklit etmek” (TS 4291). Derleme Sözlüğü'nde *yansıla-*, *yağşala-*, *yağşıla-*, *yamsıla-*, *yamşa-*, *yansala-*, *yansla-*, *yansula-*, *yaŋşala-*, *yaŋşa-*, *yasla-*, *yassıla-* “sözü yineleyerek alay etmek” biçimleri bulunmaktadır (DS, 4174, 4175). Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı'nda *yansı* “bir tarafa eğilme, yansı” anlamında tespit edilmiştir (Borovkov, 2002, s. 310).

Buradaki *yasla-* fiili, Kars ve Ardahan Terekeme ağızlarında “birisinin konuşmalarını taklit etme” anlamında kullanılan *eğ-* fiili ile aynı anlamdadır: *menim ağzımı eğer* “Benim söylediklerimi tekrar eder”

kada- “vurmak, yumruk atmak” < **ka+da-*

Sözcüğün kökeni *ka yansıma kökü, +*DA-* isimden fiil yapan yapım eki ile oluşmuş olmalıdır. +*DA-* isimden fiil yapan yapım eki için Ergin, “Az sayıda kelimedede görülen bu ek ses taklidi kelimelerden fiil yapmakta kullanılır” (Ergin, 1997, s. 182).

kadamak sözcüğü Tarama Sözlüğü'nde yoktur, ancak *kadan-* biçiminde türevi vardır, *kadan-* “pekişmek, yerleşip kalmak” (YTS 133). Derleme Sözlüğü'nde *kadamağ*, *kadamak (I)* “teyellemek, iri iri dikmek” (DS 2590)

kadamak (II), *kadamañ (1)* “sıkıştırmak, bağlamak” **(2)** “iki şeyi birbirine çivi ile iliştiirmek”, **(3)** “hayvanı bir yere sıkıca bağlamak” (DS 2590)

kadamak (III), *kadakmak* “ölmek, gebermek” (DS 2589)

kadamak (IV) “gövdeyi bir yönden öbür yöne çevirmek” (DS 2590) anlamlarında bulunmaktadır.

DS'de yukarıda dört anlamı verilen sözcüğün tespit edildiği yerlerde Ardahan veya Kars illeri geçmemektedir.

Ardahan ağızlarında *kada-* sözcüğünün “vurmak, yumruk atmak” anlamlarında kullanımları tespit edilmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Ardahan ağızlarında tespit edilen *badağ ver-* “çelme takmak”, Çıldır, Arpaçay ağızlarında *badağ/g at-* “çelme takmak” biçiminde tespit edilmiştir (TDK.,

sozluk.gov.tr). *badaḥ* sözcüğü *bağda-* “güreşte çelme atmak” fiil gövdesinden türemiştir. Tarama ve Derleme sözlüklerinde tespit edebildiğimiz *bada-* fiili ve türevleri şunlardır:

bağda- “güreşte sarmaya almak, çelme takmak” (TS 365)

bağda “güreşçi çelmesi” (DS 476; TS 365).

badaḥ/h “çelme, güreşte bacak atma” (DS 459)

bağdala- < *ba-ğ+da+la-* “güreşte çelme takmak” (TS 365)

bağdalan- “düşecek gibi olmak, ayağı takılmak” (DS 477).

bağdan- “çelme takılmak” (TS 366)

bağdaş “bağdaş” (DS 477)

bağdaş kur- “bağdaş kurmak, bağdaş oturmak” (DS 477)

bağdaş dur- “rahat olmak” (DS 477)

Yine tarihî lehçelerde *bağdat-* “güreşte bağdalatmak, bağdalama için emir vermek; bağdalamak” (DLT II 327) biçimi de tespit edilmiştir.

Derleme sözlüklerinde *soğukluk (IV)* “köy evlerinde yapılan bir çeşit balkon” (DS 3657) anlamındaki sözcük, Ardahan yerli ağızlarında *saḥluḥ*, Kars ve Ardahan Terekeme ağızlarında *sayuḥluḥ* “yiyeceklerin korunduğu yer, kiler, depo” anlamlarında bulunmaktadır. *saḥluḥ* biçimi Derleme sözlüklerinde tespit edilemedi.

ET’de “(tarım alanı, otlak için) korunan yer” anlamındaki *korıḡ/g* sözcüğü, Batı Türkçesinde *koru* biçimindedir; Anadolu ağızlarında *koroh*, *koruk* “(tarım alanı, otlak için) korunan yer” biçimlerinde tespit edilen sözcük, Ardahan ili Terekeme ağızlarında *goruḥ* biçimindedir.

Ardahan ağızlarında *gizlenkuki* ve *gizlengügi* “saklambaç” biçimlerinde tespit edilen sözcükteki, *-gU* partisip eki, eski Türkçede ve tarihî lehçelerde kullanılmaktadır; Batı Türkçesine girmemiş olan bu partisip eki, Ardahan ağızlarında *gizlenkuki*, *gizlengügi* sözcüklerinde bulunmaktadır.

Tarihî lehçelerde *bıskır-* “gülümsemek” anlamında olan, Batı Türkçesinde Tarama ve Derleme sözlüklerinde *pıskır-* “hapşirmek” biçiminde bulunan sözcük, Ardahan ağızlarında da *pıskır-* “hapşirmek” biçimindedir. “sözü yineleyerek alay etmek” anlamındaki *yasla-* sözcüğü ise *yaḥsıla-* “tekrar etmek, taklit etmek” fiilinden gelmektedir.

kada- sözcüğünün Derleme Sözlüğü’nde tespit edilen *kadamaḡ*, *kadamak (I)* “teyellemek, iri iri dikmek” (DS 2590) *kadamak (II)*, *kadamaḥ (1)* “sıkıştırmak, bağlamak” **(2)** “iki şeyi birbirine çivi ile iliştmek”, **(3)** “hayvanı bir yere sıkıca bağlamak” (DS 2590)

kadamak (III), *kadakmak* “ölmek, gebermek” (DS 2589)

kadamak (IV) “gövdeyi bir yönden öbür yöne çevirmek” (DS 2590) anlamlarının dışında sözcüğün Ardahan ağızlarında “vurmak, yumruk atmak” anlamları da tespit edilmiştir.

KISALTMALAR

AAIt. Ana Altayca

Az. Azeri lehçesi

DLT *Dîvânu Lugâti't-Türk*

DS. *Derleme Sözlüğü*

EAT. Eski Anadolu lehçesi

EDPT *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*

ET. Eski Türkçe

KB *Kutadgu Bilig*

Kutb. *Kutb'un Husrav u Şirin'i Dizin*

ME. *Mukaddümetü'l-Edeb*

Moğ. Moğolca

NF. *Nehcü'l-Ferâdis*

Özb. Özbek lehçesi

Sang. *Sanglax*

TDK Türk Dil Kurumu

TT. Türkiye lehçesi

YTS *Yeni Tarama Sözlüğü*

Çıkar Çatışması: Yazarlar tarafından çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Destek ve Teşekkür: Yazarlar tarafından destek ve teşekkür beyan edilmemiştir.

Katkı Payı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı yaptıklarını beyan etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- 📖 Adigüzel, A. (2013). Dünyada ve Türkiye Türkçesinde Ağız Çalışmaları ve Yöntemler. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (9), 387-401.
- 📖 Bayraktar, N. (2004). *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- 📖 Berbercan, M. T. (2014). Eski Türkçeden Yeni Türkçeye “Sa-” Fiili ve Türevleri. *International Journal of Language Academy*, 2 (1), 17-29.

- 📖 Borovkov, A., K. (2002). Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- 📖 Buran, A. (2011). Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 6 (1), 41-54.
- 📖 Clauson, S., G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. London: Oxford at the Clarendon.
- 📖 Derleme Sözlükleri, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- 📖 Dilçin, C. (2009). Yeni Tarama Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- 📖 Erbaşı, Y. (2019). Ardahan Damal İlçesi Ağzı (inceleme, metin, sözlük), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edirne.
- 📖 Ercilasun, A. B. (1983). Kars İli Ağızları. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- 📖 Güneş, B. (2012). Karşılaştırmalı Ağız Araştırmalarının Önemi ve Türkiye'deki Karşılaştırmalı Ağız İncelemeleri Üzerine Bir Deneme. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 1 (4) , 20-44.
- 📖 Kızıoğlu, M. F. Osmanlı Fethinden Önceleri Ardahan-Çıldır-Posof Bölgesinin Türklüğü. Kars III, Çıldır-Ardahan-Hanak-Posof Özel sayısı.
- 📖 Starostin, S., Dybo, A. & Mudrak, O. (2003). Handbook of Oriental Studies. Boston: Brill Leiden.
- 📖 Tarama Sözlükleri, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- 📖 Topçuoğlu, A., Oral, İ. O. & Demir, M. (2016). Ardahan İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısının Görünümü. Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2 (3) , 131-142.
- 📖 Tosun, İ. (2016). Ardahan İli Ağızlarının Ses ve Şekil Özellikleri. Ankara: Payda.
- 📖 Ünlü, S. (2012). Karahanlı Türkçesi Sözlüğü. Konya: Eğitim.
- 📖 ---- (2012). Harezmi Türkçesi Sözlüğü. Konya: Eğitim.
- 📖 ---- (2013). Çağatay Türkçesi Sözlüğü. Konya: Eğitim.
- 📖 www.ardahan.gov.tr/ Erişim Tarihi: 25.12.2020.
- 📖 www.tuik.gov.tr Erişim Tarihi: 27.12.2020.